

AUTOREFERAT

Dr Valentin Mihaylov

Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej

Wydział Nauk Przyrodniczych

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Sosnowiec, kwiecień 2024

1. Imię i nazwisko

VALENTIN MIHAYLOV

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe

11 listopada 2008	Publiczna obrona pracy doktorskiej; stopień doktora nadany przez Centralną Komisję do Spraw Stopni i Tytułów przy Urzędzie Rady Ministrów Republiki Bułgarii (dyplom z dnia 6.02.2009 r.)
2004 – 2008	Uniwersytet Sofijski, Studia doktoranckie, dzienne, Katedra Geografii Społeczno-Ekonomicznej, Wydział Geologii i Geografii
2002 – 2004	Uniwersytet Sofijski, studia magisterskie, Katedra Geografii Społeczno-Ekonomicznej, Wydział Geologii i Geografii
1998 – 2002	Uniwersytet Sofijski, Geografia, studia licencyjne, Wydział Geologii i Geografii

2.1 Specjalizacje naukowe

05/2014	Miesięczny staż naukowy – Uniwersytet Śląski w Katowicach, program stypendialny CEEPUS koordynowany przez Central European University, Budapeszt
10.2007 – 01.2008	Staż naukowy – Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Nauk o Ziemi, Zakład Geografii Społecznej
10/2006 – 06/2007	Specjalizacja – Uniwersytet w Belgradzie, Wydział Geografii, Stypendium Ministerstwa Nauki i Sportu Republiki Serbii

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

09.10.2017 – obecnie	Adiunkt, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
11.2012 – 12/2015	Główny asystent, Bułgarska Akademia Nauk, Narodowy Instytut Geofizyki, Geodezji i Geografii, Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.)

Mihaylov, Valentin (2024) *Bulgarian Geopolitics in a Balkan Context: Imagining the Space of a Nation*. London and New York: Routledge, 262 p.

Wyniki badawcze przedstawione w książce zostały ustrukturyzowane w siedmiu rozdziałach, w tym we Wstępie (rozdział I) i Podsumowaniu (rozdział VII). Poniżej omawiam jedynie wybrane wątki, które nie reprezentują szczegółowego opisu monografii zgodnie z jej spisem treści. Skupiam się na kluczowych wynikach badań, które stanowią oryginalny i zasadniczy wkład w rozwój krytycznego nurtu badań nad wyobrażeniami przestrzeni w ujęciu geopolitycznym, szczególnie pod względem teoretycznym i konceptualnym (choć z pewnością nie jest to zestawienie wyczerpujące).

Aktualność tematu i kontekst badawczy

Tradycyjnie, funkcja poznawcza geografii politycznej i geopolityki wiązała się z dostarczaniem „obiektywnych” opisów i ilościowego inwentaryzowania ładu polityczno-terytorialnego (Sack, 1983). Mimo postępującej dywersyfikacji akcentów badawczych, wciąż dominują wątki dotyczące politycznej i militarnej rywalizacji państw, porównań potęgometrycznych, ocen wpływu czynników geograficznych na decyzje polityczne czy też rozwój deterministycznych koncepcji tzw. wielkich przestrzeni (Ó Tuathail, Dalby, 1998; Jean, 2003; Flint, Taylor, 2018). Pragnę zauważyć, że niniejsze badanie nie jest radykalnym odcięciem się od tradycyjnej geografii politycznej (Karastoyanov, 1997; Baczwarow, Suliborski, 2003; Rykiel, 2006; Dnystryansky, 2006; Sobczyński, 2014; Otok, 2017). Niektóre utrwalone narzędzia badawcze zostały po części wykorzystane do analizy i oceny wybranych aspektów sytuacji etnopolitycznej zarówno w przeszłości (rozdział IV), jak i współcześnie (rozdziały V i VI). Pomimo tego, pod względem konceptualnym i metodologicznym, praca wpisuje się w nurt geopolityki krytycznej. Rozwój tego nurtu wiąże się ze wzrostem aktywności badaczy w poszukiwaniu alternatywnych koncepcji, nowych źródeł informacji i technik badawczych otwierających drogi do wyjaśniania mechanizmów społecznych oraz identyfikowania podmiotów (nie tylko państwowych i tych bezpośrednio zaangażowanych w polityce), które tworzą i promują w zbiorowych wyobrażeniach określony odbiór przestrzeni lub jej poszczególne fragmenty, które: 1) są znaczące dla tożsamości państw lub wspólnot etnicznych/narodowych oraz 2) stanowią filary geopolityki państw narodowych. Tak jak zauważył J. Potulski (2019), trwa proces zaadaptowania do badań geografii politycznej nowych sposobów analizy i nowego spojrzenia na relacje człowiek–przestrzeń. Coraz częściej podkreśla

się, że geopolityczne „teorie” nie są obiektywną prawdą o walorach naukowych, lecz stanowią specyficzne wyobrażenia, związane z konkretną osobą i sytuacją (*ibid.*).

Dzięki badaniom krytycznym, możemy nie tylko zrozumieć, że geopolityka to szersze zjawisko społeczne i kulturowe (Ó Tuathail, Dalby, 1998), ale również nie ograniczać geopolityki do tego co kateryczne, ideologiczne i dogmatyczne. Jest ona punktem wyjściowym dla uprawiania innej formy geopolityki, mniej obciążonej nacjonalizmem, a bardziej zorientowanej na samokrytyczną analizę (Jones, Sage, 2009). Koncepcje krytyczne uwzględniają również role podmiotów niepaństwowych i przyjmują geografę polityczną i geopolitykę jako dynamicznie rozwijające się dziedziny o bardziej skomplikowanym, wciąż nieukształtowanym profilu. W ujęciu krytycznym, geopolitykę traktuje się nie jako ustrukturyzowany, lecz zdecentralizowany zestaw praktyk o elitarnych oraz popularnych formach i reprezentacjach (Ó Tuathail, Dalby, 1998). Geopolityka jest również konceptualizowana jako szersze zjawisko społeczne i kulturowe, wykraczające poza „twardymi” kwestiami takimi jak polityka rządowa, bezpieczeństwo, obronność, rywalizacja itp.

W geografii, podobnie jak w innych dziedzinach wiedzy naukowej, wyobrażenia to kategoria pośrednia między domeną faktów a fikcją, kategoriami subiektywnymi a obiektywnymi. *Wyobrażenia geograficzne* można zatem traktować jako kategorię, która pozwala na łączenie światów materialnych i mentalnych (Daniels, 2011). Z jednej strony, wyobrażenia są powiązane z terminami takimi jak odkrywanie, eksploracja, kreatywność i ciekawość, a z drugiej z iluzją, zadumą, fantazją i ideologią.

Zdecydowana większość publikacji poświęcona wyobrażeniom przestrzeni w kontekście tożsamości, stereotypów, nacjonalizmu, imperializmu i post-kolonializmu odnosi się do obrazów „innych”, „obcych” ziem, państw, ludów, kultur i cywilizacji. Z punktu widzenia rozwoju teorii, do najbardziej wpływowych prac tego nurtu zaliczane są badania nad „zewnętrznymi” wyobrażeniami i nad konstruowaniem obrazów Bliskiego Wschodu (Said, 1978), Europy Wschodniej (Wolff, 1994), Bałkanów (Todorova, 1997) czy Tybetu (Anand, 2007), a także Europy w XVIII i XIX-wiecznych brytyjskich tekstach geograficznych (Stock, 2019). W wymienionych publikacjach omawia się wybrane praktyki społeczne, których celem nie jest jedynie ustalenie poprawnej lokalizacji bądź opisu cech danej przestrzeni lub miejsca. Zgodnie z metodologiczną optyką post-strukturalizmu, zainteresowanie uczonych koncentruje się na instrumentalnym wykorzystywaniu przestrzenno-centricznych metafor, których treść jest „wypełniana” określonymi znaczeniami i „zasilana” przez społeczne stereotypy, przesłanki kulturowe i interesy polityczne podmiotu.

Mimo wzrostu publikacji w nurcie krytycznych badań nad przestrzenią, rozumianą w kategorii percypowania i waloryzacji (Lisowski, 2003), pozostaje szereg niezbadanych, słabo rozwiniętych lub nawet nierozpoznawalnych aspektów wyobrażeń przestrzeni w różnych

kontekstach lokalnych, narodowych lub cywilizacyjnych. Do istotnych luk badawczych należy problem wyobrażeń „własnej” przestrzeni (*self-imaginations*), które są konstruowane, utrwalane i „reprodukowane” w zbiorowej, geopolitycznej świadomości wspólnot narodowych, w tym w geopolityce „niskiej” (popularnej). W określonych okolicznościach, wspomniane wyobrażenia mogą mieć daleko idące praktyczne konsekwencje, w tym o charakterze destrukcyjnym.

Niniejsza praca została podjęta w celu uzupełnienia zidentyfikowanej luki badawczej. Ukazujące się w ostatnich latach publikacje, które można zaliczyć do omawianego krytycznego nurtu badań nad przestrzenią, skupiają się głównie na roli kartografii i danych statystycznych w formułowaniu granic wspólnot narodowych w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej (Kristof, 1994; Eberhardt, 1999; White, 2000; Stouraiti, Kazamias, 2010; Hansen, 2015; Górny, 2017; Seegel, 2018). Większość z wymienionych autorów skupia swoją uwagę na wizje geopolityczne z XIX – początku XX w., w okresie tworzenia się współczesnych państw narodowych. Grono fundamentalnych badań geograficznych poświęconych wyłącznie etnocentrycznym dyskursom przestrzeni na Bałkanach jest stosunkowo wąskie. Za nielicznymi wyjątkami (Rady, 1999; Sardamov, 2001; Guentcheva, 2003; Lilova, 2018; Krastev, 2023), wyobrażenia bułgarskiej przestrzeni są zazwyczaj w tych badaniach pomijane. Bułgarska wspólnota narodowa posiada jedną z najstarszych tradycji państwowych, nie tylko w Europie Południowo-Wschodniej, w dodatku rozwijała się w kilku historycznych lokalizacjach i przechodziła przez różne konfiguracje terytorialne. Stąd przykład ten ma bardzo duży potencjał poznawczy, będąc podstawą do zastosowania głównych założeń autorskiego konceptualnego modelu narodowych wyobrażeń przestrzeni geograficznej. W tym badaniu, poświęconemu genezie i ewolucji nowożytnych bułgarskich wyobrażeń przestrzeni narodowej, uwzględniono szerszy kontekst regionalny. Dotyczy on przebiegu procesów narodotwórczych i państwowotwórczych na bałkańskim etnogeopolitycznym pograniczu oraz nieustającej rywalizacji szeregu projektów bazujących na wyimaginowanych przestrzeniach etnicznych i historycznych.

Zakres i podstawy metodologiczne badania

We Wstępie (Rozdział II) sformułowałem przedmiot badawczy, cel główny, cel poznawczy, cel teoretyczny oraz pytania badawcze. Przedmiotem badawczym są geopolityczne wyobrażenia przestrzeni narodu, które są publicznie artykułowane, utrwalone i re-produkowane w kolektywnej, geopolitycznej świadomości. Wspomniane zjawiska i procesy zostały egzemplifikowane na przykładzie wyobrażeń przestrzennych bułgarskiej wspólnoty narodowej.¹

¹ Finalny tytuł książki (monografia *Bulgarian Geopolitics in a Balkan Context: imagining the space of a nation*) został nadany przez redaktorów wydawnictwa – zaproponowana przeze mnie wersja kładła nacisk na ogólne zagadnienie badawcze: *Imagining the Space of a Nation: Bulgarian Geopolitics in a Balkan Context*.

W ujęciu empirycznym, przestrzeń wyobrażona jest zjawiskiem wielowymiarowym i zazwyczaj do niej zaliczane są następujące elementy: (1) przestrzeń narodowa, z którą identyfikuje się wspólnota – zarówno fizyczna, jak i symboliczna; ma ona określony zasięg, granice; nieodzownymi elementami tej przestrzeni są również obiekty fizyczno-geograficzne, regiony, miasta oraz zamieszkujące ją wspólnoty etniczne, językowe, religijne; (2) wyobrażony obszar etniczny i polityczny w przeszłości; (3) ziemie utracone; (4) wyobrażone / projektowane „idealne” państwo narodowe.

Cel główny badania stanowi identyfikacja współczesnych reprezentacji klasycznych, XIX-wiecznych wyobrażeń bułgarskiej przestrzeni narodowej oraz ich implikacje w bieżącej geopolityce.

Celem teoretycznym jest konceptualizacja wyobrażeń geopolitycznych wspólnot narodowych z metodologicznych pozycji krytycznych badań nad geografiami polityczną i geopolityką, ze szczególnym akcentem na publicznie artykułowane wyobrażenia przestrzeni narodowej małych narodów i państw.

Celem empiryczno-analitycznym jest periodyzacja ewolucji etno-centrycznych wyobrażeń przestrzeni narodowej w kontekście zmieniającym się regionalnym rozkładzie sił oraz zmiennych celów geopolityki państwa i środków ich realizacji.

Mimo że znaczna część wyników i konkluzji badania posiada potencjał aplikacyjny, uwzględniając krytycznie strategie i działania różnych instytucji, w pracy świadomie nie sformułowałem konkretnego celu aplikacyjnego. W odróżnieniu od normatywnego czy radykalnego wzorca uprawiania nauki (jak powinny się zachować podmioty?), fundament filozoficzny badania opiera się na podejściu deskryptywnym (jakie jest zachowanie podmiotu? *jaka jest* określona część rzeczywistości?) oraz krytycznym (krytyka ludzkiego/etnicznego doświadczenia) (Hall, 1974; Fuhrman, 1979). Promowanie i uzasadnienie konkretnych wizji i doktryn pozostaje zgodne z praktyką geopolityki klasycznej, byłoby więc ono sprzeczne z geopolityką krytyczną, która jest nurtem bardziej inkluzyjnym, dialogicznym, dążącym do przedstawienia w nowym świetle krytycznej weryfikacji i dekonstrukcji wyobrażeń geopolitycznych.

Wyniki badawcze uzyskałem na podstawie zastosowania powiązanych ze sobą metod jakościowych, zwłaszcza metod i technik badawczych, stosunkowo rzadko stosowanych w badaniach w geografii politycznej i geopolityce: metoda krytyczna, analiza dyskursu, teoria reprezentacji, metoda genetyczno-historyczna. Metody te posłużyły do zidentyfikowania, logicznego uporządkowania (zgodnie z modelem zaprezentowanym w Ryc. 1) oraz krytycznej interpretacji bułgarskich wyobrażeń przestrzeni narodowej w kontekście Bałkanów w perspektywie długoterminowej. Pragnę podkreślić kluczowe znaczenie zastosowanej analizy

dyskursu, która w geografii politycznej jest traktowana jako szerokie podejście a nie odrębna metoda/technika badawcza, za pomocą której gromadzone i analizowane są pewne rodzaje danych (Müller, 2008, 2010). Inni autorzy (Hardy, Harley, Phillips, 2004, s. 19) traktują analizę dyskursu jako „metodologię analizowania zjawisk społecznych o charakterze jakościowym, interpretacyjnym i konstruktywistycznym”. Moje podejście zajmuje pozycję pośrednią. Traktowanie reprezentacji przestrzeni narodowej jako danych empirycznych, tj. w przypadku danych o strukturach demograficznych czy wynikach wyborów, które są przypisywane do jasno określonych jednostek administracyjno-terytorialnych, byłoby daleko idącym posunięciem. Takie podejście jest ściśle pozytywistyczne i z pewnością nie dałoby wiarygodnych wyników w badaniu zjawisk subiektywnych, emocjonalnych czy przejawiających się niesystematycznie. Jednocześnie niniejsze badanie koncentruje się na subiektywnych wyobrażeniach przestrzeni generowanych w kontekstach formalnych, praktycznych, popularnych, mitologicznych czy innych kontekstach etniczno-narodowych i geopolitycznych.

Postępowanie badawcze, składające się z czterech odrębnych etapów, zostało szczegółowo przedstawione we Wstępie w formie tekstowej i graficznej.

Teoretyczne aspekty geopolitycznych wyobrażeń przestrzeni

Rozdziały II i III zawierają krytyczną analizę relacji między wspólnotą narodową a przestrzenią geograficzną.

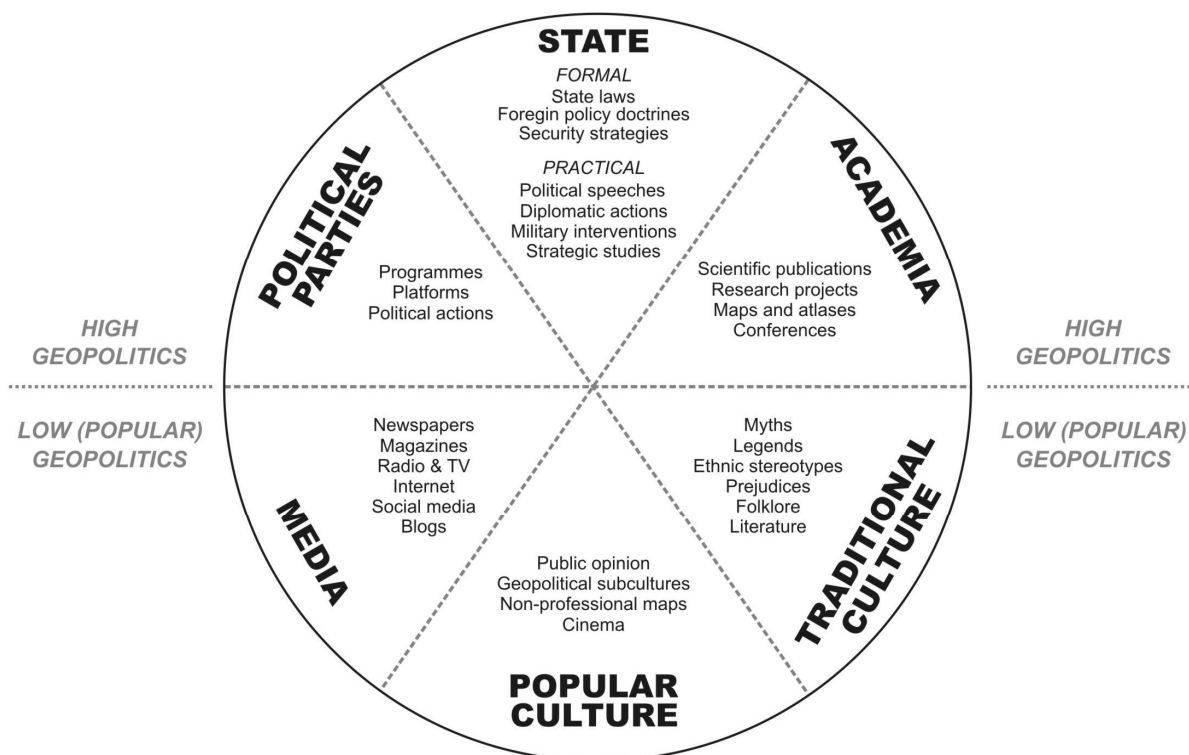
W rozdziale II zwróciłem uwagę na kształtowanie się klasycznych teorii przestrzeni w geografii politycznej i geopolityce, które miały zasadniczy wpływ na kształtowanie się wyobrażeń przestrzeni narodowej m.in. bułgarskiej elity politycznej i akademickiej pod koniec XIX i na początku XX w. Biorąc pod uwagę przede wszystkim doświadczenie narodów położonych na bałkańskim węźle geopolitycznym, zaproponowałem autorską konceptualizację złożonych relacji między strukturami etnicznymi, terytorialnymi a politycznymi. Za pomocą hipotetycznych map, wykazałem ewolucję mapy złożonego (międzynarodowego) regionu etnopolitycznego, podzielonego pomiędzy państwami monoetnicznymi oraz wieloetnicznymi, których granice w wielu przypadkach i na wielu odcinkach pozostają rozbieżne z realiami etnicznymi.

W rozdziale III dokonałem syntezy rozwoju krytycznego nurtu badań w geografii politycznej i geopolitycznej, który nieustannie rozwija się od końca lat 80. XX w.

Wyodrębniłem dwie główne sfery wytwarzania dyskursów geopolitycznych: „wysoka” i „niska” geopolityka (Rycina 1). Analiza poświęcona „niskiej” geopolityce pozwala przybliżyć rolę kolektywnych wyobrażeń przestrzeni oraz ich (geo)polityzację, szczególnie tych, obecnych w przestrzeni publicznej. Wydaje się, że określenie konceptualnych ram „popularnej” geopolityki jest zadaniem łatwiejszym. W dużym stopniu jej elementy (media, kultura popularna i kultura

tradycyjna) są zbieżne z zakresem „niskiej” geopolityki. Ze względu na elastyczne granice między wymiarem formalnym a praktycznym, oba nurty w wytwarzaniu reprezentacji przestrzeni narodowej zostały zaliczone do wysokiej geopolityki tworzonej przez państwo. Do tej sfery został zaliczony także dyskurs wytwarzany przez partie polityczne oraz instytucje akademickie. Należy jednak mieć na uwadze, że wpływ sfery politycznej na orientacje badań akademickich jest zdecydowanie większy w społeczeństwach autorytarnych.

Rycina 1 Sfery wytwarzania wyobrażeń geopolitycznych

Źródło: opracowanie własne, Mihaylov, 2014; z wykorzystaniem: Ó Tuathail, Dalby (1998); O’Loughlin, Tuathail (Toal), Kolossov (2003).

Granice między wysoką a popularną geopolityką mają również charakter otwarty i płynny. Nowe formy komunikacji spowodowane rewolucją informacyjną zacierają granice między wiedzą wytwarzaną przez uczonych, polityków i dyplomatów a wiedzą opierającą się na popularnych wyobrażeniach cyrkulujących w niektórych publikacjach dziennikarskich, mediach społecznościowych i w szeroko pojętej kulturze popularnej.

W tym kontekście mamy do czynienia nie tylko z upowszechnieniem popularnych percepcji przestrzeni, ale również z rozmywaniem się granic między wiarygodną, krytyczną, weryfikowalną wiedzą naukową a romantycznymi wizjami głoszonymi przez amatorów narodowej historii i geografii. Jest to element trwającego zwrotu postmodernistycznego. Tradycyjne instytucje

i autorytety społeczne tracą pozycje i możliwości modelowania kultury strategicznej w XXI w. Gloryfikacja przeszłości i wielkiej potęgi terytorialnej – realnej, wyolbrzymionej lub nawet całkowicie fikcyjnej, trafiła na odpowiedni grunt społeczno-psychologiczny. Problemy spowodowane transformacją ustrojową i demokratyzacją oraz niezadowalający poziom rozwoju gospodarczego znalazły pewną rekompensatę poprzez wzrost narodowej megalomanii, po części przez ponowne odkrywanie dawnego geopolitycznego utopizmu z końca XIX – początku XX w., który postulował utworzenie „wielkiego państwa” o wymarzonej zasięgu i granicach.

W okresie po ukończeniu zimnej wojny nastąpiła intensyfikacja krytycznych badań w geografii politycznej i geopolityce, która dotyczyła kolektywnych wyobrażeń przestrzeni oraz ich implikacji zarówno w geopolityce „wysokiej” jak i „niskiej”. Mimo że pod względem konceptualnym jest to w miarę spójny dyskurs badawczy, spotykamy w nim rozmaite koncepty/pojęcia. Zdając sobie sprawę, że takie zadanie stanowi duże wyzwanie, w rozdziale III podjąłem próbę usystematyzowania podstawowych konceptów, które z największą częstotliwością są stosowane w publikacjach naukowych. Zadanie to wynikało wprost ze sformułowanego celu teoretycznego. Zaproponowałem m.in. własne definicje kilku pojęć, bezpośrednio zastosowanych w analizie bułgarskich wyobrażeń przestrzeni oraz ich implikacje geopolityczne, w tym pojęcia *wyobrażenia geopolityczne*, *koncepcja wielkiego państwa* oraz *przestrzenie legendarne*. *Wyobrażenia geopolityczne* zostały zdefiniowane jako zmienna w czasie kognitywna strukturyzacja politycznej mapy świata, w tym wyobrażenia „własnej” przestrzeni, jej zasięgu, granic i elementów składowych oraz znaczenie zarówno materialne, jak i symboliczne poszczególnych obszarów dla określonej wspólnoty – narodowej, regionalnej lub lokalnej.

Każdy z uwzględnionych konceptów służy do określenia wybranego aspektu relacji wspólnoty narodowej z przestrzenią geograficzną, a dokładniej sposobów reprezentacji i interpretacji tej przestrzeni lub jej fragmentu w ramach zbiorowych, etnocentrycznych wyobrażeń. Zastosowano podejście oparte na założeniu, że wyobrażenia są „mediatorem pomiędzy poznawczymi, emocjonalnymi i praktycznymi doświadczeniami” przestrzeni i miejsc (Reijnders et al., 2021, s. 4). Wyniki inwentaryzacji zbliżonych znaczeniowo konceptów zostały przedstawione w książce w formie tabelarycznej. Pomimo krytycznej dyskusji poświęconej różnym ujęciom i interpretacji treści większości konceptów, w zestawieniu porównawczym przedstawiłem tylko jedną definicję, która w moim mniemaniu najlepiej oddaje treść odpowiedniego konceptu. Wyróżniłem trzy ogólne konteksty zastosowania każdego konceptu: I – w sferze etniczno-kulturowej, w kontekście budowy i wzmacniania tożsamości narodowej; II – w procesie formułowania kodów geopolitycznych wspólnoty narodowej/państwa narodowego; w tym przypadku koncept jest intensywnie wykorzystywany na użytek wewnętrzny; III – w geopolityce

i polityce zagranicznej państwa, w określonych okolicznościach może służyć do usprawiedliwienia ekspansjonizmu terytorialnego.

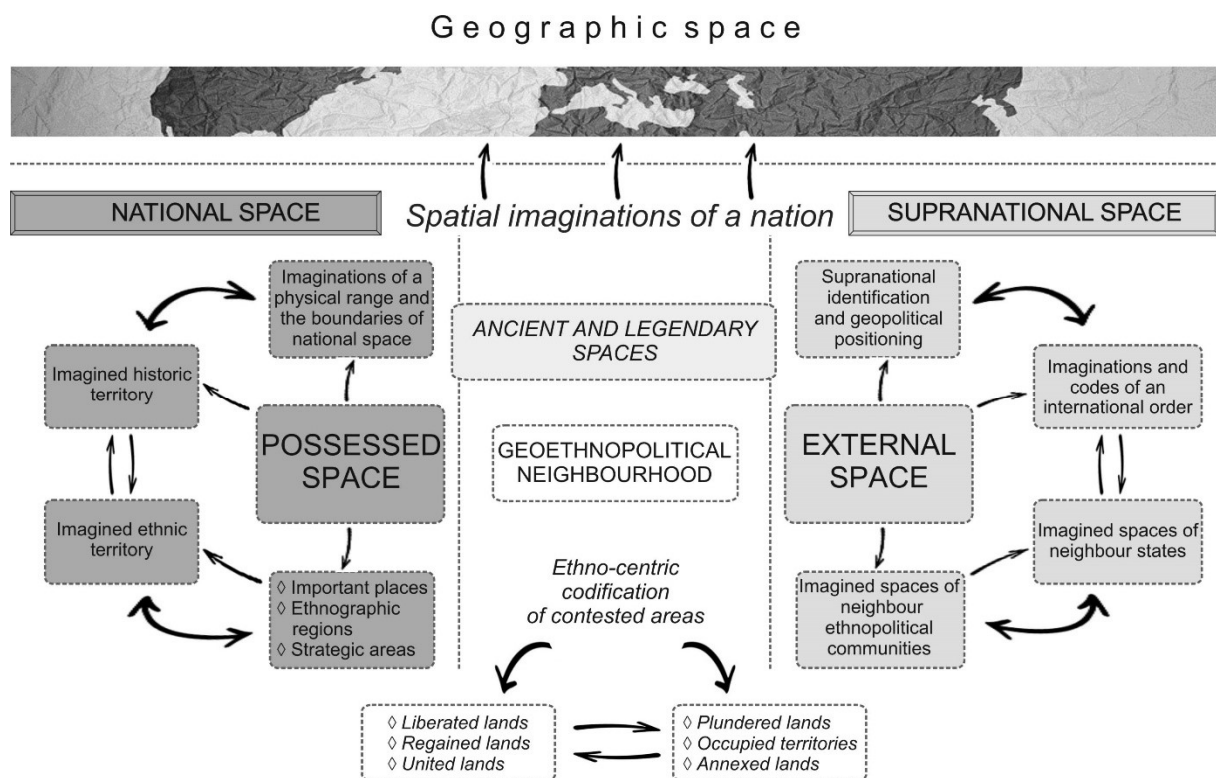
Niektóre z rozważanych konceptów, takie jak *obraz i wizja ojczyzny, mapy mentalne, przestrzenie legendarne czy geozofia* (Kristof, 1994; Grosby, 2005), mają z reguły bardziej „miękką” konotację, podczas gdy inne, takie jak *wyobrażenia geopolityczne, koncepcja wielkiego państwa, kod geopolityczny, dyskurs geopolityczny* itp. nawiązują *stricte* do bezpośrednich interesów ideologicznych i geopolitycznych badanych podmiotów. Łączą się one zarówno z patriotyzmem, jak i zaangażowaniem w utrzymaniu tradycji narodowych, w których gotowość do poświęceń lub emocjonalne przywiązanie do ojczyzny odgrywa kluczową rolę.

Przegląd wybranych konceptów analitycznych wykazał, że wyobrażenia przestrzenne i powiązane z nim pojęcia w kontekście geopolitycznym są bardzo złożonym zjawiskiem kształtującym się na pograniczu kultury, nauki i ideologii, świata realnego i wymagowanego, świata wewnętrznego i świata zewnętrznego jednostki i grupy. W modelu strukturalnym narodowych wyobrażeń przestrzeni, wyróżniłem przestrzeń posiadaną /narodową i obcą/ponadnarodową (Rycina 2). Istnieją jednak obszary pośrednie, tj. etnogeopolityczne pogranicze oraz przestrzenie legendarne i mityczne, których przejściowość jest wynikiem splotu wydarzeń historycznych, etnicznych i geopolitycznych. Wyobrażenia tych obszarów są polem rywalizacji geopolitycznej dwóch lub czasami więcej wspólnot, pod względem prawnomiędzynarodowym, politycznym i symbolicznym. Był to główny powód do wyodrębnienia trzeciej, pośredniej warstwy służącej do uchwycenia zjawisk znajdujących się między tym, co jest niewątpliwie „swoje”, „własne”, a co należy do przestrzeni „innych” grup etnicznych i kulturowych. Ten podział jest jednak tylko pozorny, gdyż żywotność etnicznych mitów i legend podtrzymuje emocjonalna więź z obszarami, które są częścią przestrzeni ponadnarodowej/ponadpaństwowej. Zmienność przynależności polityczno-administracyjnej obszarów etnogeopolitycznego pogranicza powoduje powstawanie rozłącznych typów etnocentrycznej, wyobrazeniowej kodyfikacji spornych obszarów: *ziemie wyzwolone, odzyskane, zjednoczone* vs. *ziemie zagrabione, okupowane* lub *zaanektowane*.

Przestrzeń zewnętrzna (*external space*) jest identyfikowana z przestrzenią ponadnarodową, reprezentując kolejną interesującą warstwę poznawczą. Każda wspólnota narodowa i każde państwo przynależy i/lub dąży do korzystnego pozycjonowania wobec systemów przestrzennych wyższego rzędu: systemy makroregionalne (subkontynentalne) wyodrębnione na podstawie politycznych, etnicznych, lingwistycznych, religijnych, gospodarczych czy też innych cech (Mihaylov, Runge, 2018). Ich charakter może być zarówno formalny (sojusze wojskowe, stowarzyszenia gospodarcze) lub nieformalny (jednostki ponadnarodowe wyodrębniane na podstawie wspólnej tożsamości cywilizacyjnej lub geograficznego sąsiedztwa). Mimo że ta skala

identyfikacji przestrzennej pozostaje poza głównym fokusem mojego badania, część zaprezentowanych wyników nawiązuje do tego typu przestrzeni.² Bezpośrednio lub w sposób bardziej zawaolowany, narodowe wyobrażenia geopolityczne dotyczą obszarów zlokalizowanych poza granicami przestrzeni posiadanej. Mowa nie tylko o świadomości tworzenia pewnej wspólnoty z obecnymi mieszkańcami tej przestrzeni, lecz o symboliczne panowanie nad nią.

Rycina 2 Model strukturalny narodowych wyobrażeń przestrzeni
(ujęcie geopolityczne)

Źródło: opracowanie własne, Mihaylov, 2024.

Na niższych skalach przestrzennych znajdują się mniejsze jednostki (miejsca), które są również znaczące dla wspólnoty narodowej. Za względu na swoją materialność, dostępność i możliwość bezpośredniego (codziennego) doświadczenia przez pojedynczych członków narodu, lokalizacje lub konkretne obiekty odgrywają większą rolę w mobilizowaniu energii narodu, niezbędnej do obrony posiadanej „własnej” przestrzeni. Są one o tyle istotne, o ile wojny, sławne lub tragiczne wydarzenia, bieżące konflikty międzyetniczne są zwykle związane z konkretnymi

² Początkowa wersja koncepcji pracy habilitacyjnej zawierała komponent identyfikacji ponadnarodowej. Ten ważny aspekt geografii wyobrażeń i geograficznej wizji świata wspólnot etnopolitycznych rozwinąłem w innych publikacjach zarówno pod względem teoretycznym, jak i empirycznym (zob. [3, 4, 12, 15, 16, 22, 23, 29, 30, 33, 34, 35, 40, 41, 43, 52, 56, 57] z wykazu osiągnięć).

miejscami, krajobrazami lub regionami (Till, 2003; Farrar, 2011). Stąd istotność prowadzenia badań, które uwzględniają również role wyobrażeń mniejszych jednostek, w tym o charakterze legendarnym i mitycznym.

Geneza i zmienność historyczna wyobrażonej przestrzeni narodowej

Racjonalne wyjaśnienie oraz krytyczna interpretacja długoterminowych przesłanek współczesnych wyobrażeń geopolitycznych Bułgarów i zachowania ich państwa w bałkańskiej geopolityce nie byłyby możliwe bez odniesienia się do kluczowych wydarzeń historycznych z XIX i XX wieku. W rozdziale IV dokonałem szczegółowej analizy genezy i ewolucji bułgarskich wyobrażeń „własnej” przestrzeni z perspektywy długiego trwania – od pierwszych prób sformalizowania zasięgu bułgarskich ziem etnicznych i historycznych (Petar Bogdan, 1667; Hilendarski, 1755) do końca upadku systemu komunistycznego. Zaakcentowano na próby ich geopolityzacji przez polityków i wiodących uczonych. Szczególną uwagę zwrócono na uwarunkowania polityczne i intelektualne w pierwszej połowie XIX w., kiedy, wśród greckiej, serbskiej, rumuńskiej i pozostałych wspólnot etnicznych bałkańskiej części Imperium Osmańskiego, znajdujących się na różnych fazach procesów narodotwórczych, Bułgarzy poszukiwali formuły na przestrzenny kształt „ojczyzny idealnej”. Do analizy wykorzystałem źródła o rozmaitej genezie, takie jak podręczniki geografii, dzieła kartograficzne, luźne lub bardziej sformalizowane idee wyzwolenia politycznego i projekty państw narodowych, wytwory kartografii nacjonalistycznej, doktryny polityki zagranicznej i publikacje wpływowych naukowców.

Synteza przeanalizowanych źródeł wykazała na dużą niepewność i zmienność pierwszych prób definiowania terytorium etnicznego i historycznego przez elity odradzających się wspólnot etnicznych europejskiej części Imperium Osmańskiego (początek – połowa XIX w.). W dodatku, w omawianym rozdziale naświetliłem specyfikę prób realizacji kształtujących się projektów wielkopaństwowych, z akcentem na ich tymczasowe sukcesy i porażki. Ważne pod względem poznania i wyjaśnienia genezy i ewolucji było porównanie zasad i „praw”, na których sąsiadujące ze sobą wspólnoty etnopolityczne bazowały swoje aspiracje terytorialne: od zasady etnicznej (mówiącej, że o przynależności politycznej danego obszaru powinien decydować jego skład etniczny), zasady historycznej (odwołującej się do „złotego wieku”) poprzez zasadę realistyczną, uzasadniającą w duchu klasycznej geopolityki potrzebę terytorialnego poszerzenia, dostępu do morza, zasobów naturalnych itp. (Cvijić, 1912; Rizoff, 1917; Radev, 1926; Jelavich, 1983; White, 2000; Rademić, 2006; Matykowski, 2009; Górny, 2017; Iordachi, 2017; Demeter, Bottlik, 2021).

Warstwy wyobrażonej przestrzeni narodowej

Na podstawie nowatorskiej koncepcji autorskiej, w rozdziale V „Fokus współczesnej geopolityki: przestrzenne warstwy wyobrażonej przestrzeni narodowej”, w sposób umowny wyodrębniono trzy warstwy narodowej świadomości przestrzennej, których granice są płynne i dynamiczne. Ich głównym punktem orientacji i odniesienia jest terytorium współczesnej Bułgarii, na tle którego usytuowane są pozostałe warstwy wyobrażonej przestrzeni narodu. Tworzą one kombinację wyobrażeń wywodzących się ze sformułowanych sfer „wysokiej” i „niskiej” geopolityki. Na podstawie przeprowadzonej analizy jakościowej, do każdej sfery geopolityki krytycznej przypisano cztery rodzaje zaangażowania państwa i/lub społeczeństwa: silne, umiarkowane, nieistotne zaangażowanie lub brak zaangażowania geopolitycznego lub symbolicznego wobec poszczególnych warstw i podwarstw (wyobrażonej) przestrzeni narodowej.

Pierwsza warstwa reprezentuje posiadaną przestrzeń narodu, a jej rdzeniem jest faktycznie kontrolowane terytorium ustalone na mocy traktatów międzynarodowych. Terytorium Bułgarii w obecnym kształcie zostało ustanowione po paryskich traktatach pokojowych z 1947 r. Mając na uwadze znacznie szerszy zarys „wielkiego” państwa, współczesna prawnie/fizycznie posiadana przestrzeń obejmuje nieco więcej niż połowę maksymalnego zasięgu Bułgarii San Stefańskiej z marca 1878 r., uważanej za najbardziej reprezentatywną formę narodowych aspiracji terytorialnych. Warstwa przestrzeni posiadanej obejmuje Mezję, południową Dobrudżę, północną Trację i Macedonię Piryńską, zwłaszcza niektóre obszary znajdujące się poza państwem narodowym. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że posiadanie takich obszarów ogranicza się w dużej mierze do sfery symbolicznej i sentymentalnej. W analizie empirycznej uwypukliłem różne przypadki, takie jak mapy bułgarskiego terytorium językowego i interpretacje podmiotów społecznych o orientacji nacjonalistycznej, które utrudniają dokładne rozgraniczenie obszarów posiadanego terytorium. Tym samym, w modelu wyszczególniony został obszar, z którym naród utożsamia się symbolicznie. Jest to obszar przejściowy pomiędzy przestrzeniami posiadanymi fizycznie/legalnie i symbolicznie.

Druga warstwa obejmuje etnogeopolityczne pogranicze i ma najbardziej złożoną strukturę. Zasięg oraz zawartość etniczno-polityczna tego pogranicza jest zmienna w czasie i zależy zarówno od międzynarodowej sytuacji geopolitycznej i dostosowującej się do niej polityki poszczególnych krajów lub ruchów wyzwolńczych. W przeważającej części warstwa ta obejmuje ziemie utracone (w sensie fizycznym i polityczno-prawnym). Tutaj również zostały zidentyfikowane obszary, a także istnieją terytoria, które są uznawane za część własnego dziedzictwa historycznego przez niektórych aktywnych uczestników współczesnego bułgarskiego życia publicznego. W stosunku do pozostałych podwarstw (oznaczonych jako utracone ziemie zamieszkałe przez zewnętrzne wspólnoty autochtoniczne), państwo bułgarskie prowadzi specyficzną politykę, która koncentruje

się głównie na problematyce diaspor etnicznych i dziedzictwa kulturowego: głównie Macedonii Wardarskiej i bułgarskich Kresów Zachodnich położonych w dzisiejszej Serbii, która obejmuje niewielki obszar terytorium zaanektowany od Bułgarii po I wojnie światowej. Współcześnie, różne strategie i działania polityczne wobec tego typu obszarów wyobrażonych znajdują oddźwięk w regionalnej (bałkańskiej) geopolityce. Z kolei na etnogeopolitycznym pograniczu znajdują się tzw. przestrzenie zapomniane, które, w ostatnich 140 latach, były tymczasowo kontrolowane przez państwo bułgarskie, na różnych fazach i z różną częstotliwością.

Model autorski zamyka trzecia warstwa, wyznaczona przez przestrzenie legendarne i mityczne, która obejmuje dwa umownie wydzielone obszary – przestrzenie odległych przodków i przestrzeń parahistoryczną. Reprezentacje leżące u podstaw tej warstwy są generowane jednocześnie w ramach profesjonalnej oraz dyletanckiej (parahistorycznej) sfery badań akademickich, nacjonalizmu i kultury popularnej. Badania nad przestrzeniami legendarnymi i mitycznymi pozwoliły na pogłębienie wiedzy o sposobach wykorzystania faktów i mitów na temat przeszłości narodu w tworzeniu nowych reprezentacji przestrzeni, w tym poprzez coraz intensywniejsze zaangażowanie „niskiej” (popularnej) geopolityki.

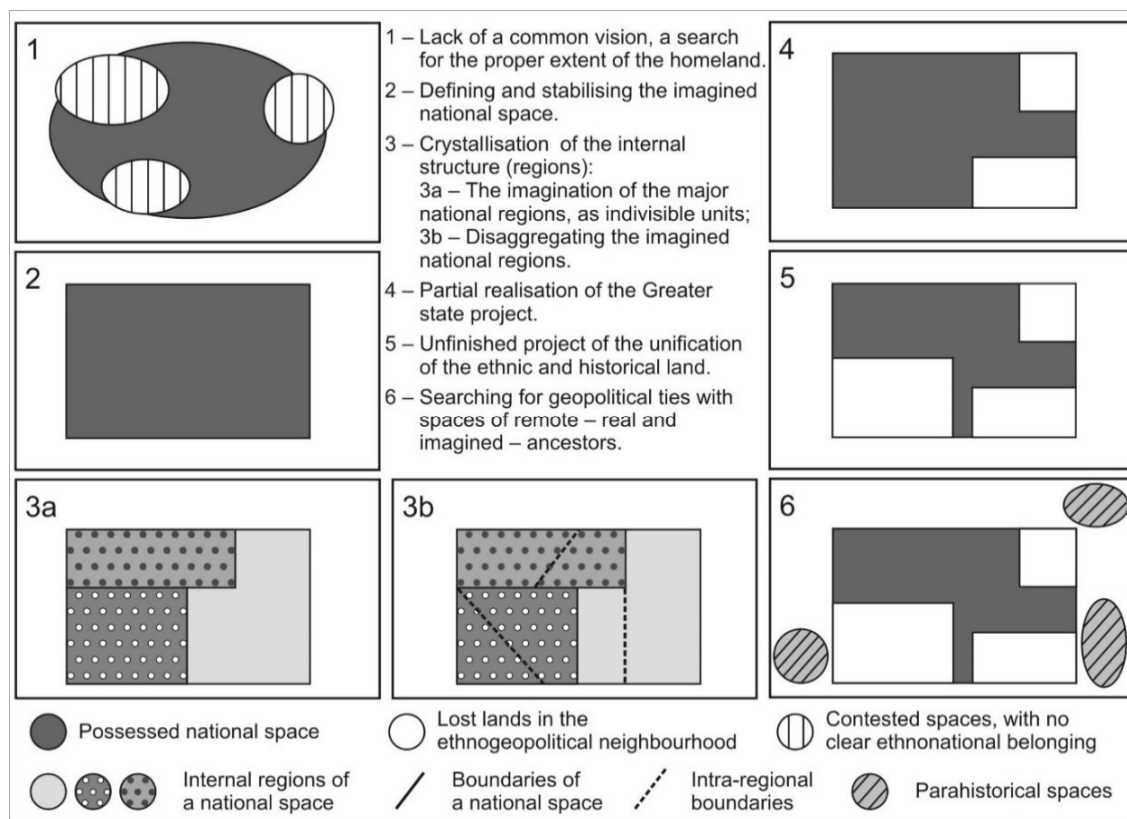
Biorąc pod uwagę zmiany społeczno-polityczne Bułgarii po 1989 r., każda z wyodrębnionych warstw oraz podwarstw stała się ramą, która ukierunkowuje określony typ geopolityki. Przestrzeń posiadana jest powiązana z tzw. pasywną geopolityką wewnętrzną. Ze względu na swoją złożoność, etnogeopolityczne pogranicze jest przedmiotem wielowymiarowej geopolityki. Na przykład, obszary położone w sąsiednich państwach, w których po dzień dzisiejszy zamieszkują przedstawiciele bułgarskiej grupy etnicznej lub które koncentrują znaczące ślady materialne kultury bułgarskiej została określona jako „geopolityka miękkiego rewizjonizmu”. Podwarstwa tymczasowo posiadanych terytoriów (pod koniec XIX w., po pierwszej wojnie bałkańskiej, podczas pierwszej i drugiej wojny światowej) stanowi z punktu widzenia (ograniczonego) zaangażowania dzisiejszych instytucji państwowych oraz częściowo środowisk akademickich tzw. „geopolitykę zapomnianą”. Z kolei przestrzenie legendarne i mityczne dotyczące obszarów dawnej państwowości Bułgarów lub miejsca ich migracji, przede wszystkim we wczesnym średniowieczu, zostały określone jako obszary „powstającej geopolityki historycznej”.

Generalizacja problemu badawczego

Analiza empiryczna i interpretacja licznych materiałów źródłowych o ewolucji bułgarskich wyobrażeń przestrzennych posłużyła jako podstawa do uogólnienia tego długoterminowego procesu. Proces przyswajania przestrzeni narodowej w wyobrażeniach Bułgarów można podzielić na kilka różnych faz/etapów, które trwają od początku XIX wieku do początków lat 20. XXI wieku.

Fazy te są uporządkowane chronologicznie i obejmują wszystkie typy wydarzeń w procesie kognitywnego przyswajania i definiowania zasięgu przestrzeni narodowej.

Rycina 3 Etapy kognitywnego przyswajania przestrzeni narodowej

Źródło: opracowanie własne, Mihaylov, 2024.

Zmienność geopolityki bułgarskiej ukazana jest w kontekście dojrzewania kolektywnej wiedzy o zasięgu przestrzeni narodowej, czyli fazach jej strukturyzowania i symbolicznego zawłaszczania. Uwzględniono szerokie grono podmiotów, które brały udział oraz ciągle kreują i uczestniczą w tym procesie (nie tylko elita intelektualna i urzędnicy państwowi). Model ujęty graficznie (Rycina 3) częściowo opiera się na wydarzeniach i zjawiskach historycznych o charakterze partykularnym i sytuacyjnym. Te punkty odniesienia nie zawsze reprezentują ciąg chronologiczny. Wyodrębnione etapy przyswajania podążają za przemianami w określonych typach zjawisk, głównie w sytuacji geopolitycznej oraz w geopolitycznej orientacji narodowych wyobrażeń przestrzennych. Niektóre z tych nieliniarnych zjawisk pozostają stałymi czynnikami, podczas gdy inne mogą się pojawiać z nieregularną częstotliwością, tj. tymczasowe i częściowe realizacje projektu wielkopanstwowego. Uwzględniono także zmiany w zakresie stosowanych środków z punktu widzenia pasywnego lub aktywnego rodzaju geopolityki.

Model etapów kognitywnego przyswajania przestrzeni narodowej podsumowuje zjawiska przeanalizowane w rozdziale IV i V. Każde z tych wyobrażeń nawiązuje do konkretnej sytuacji historycznej i priorytetyzacji pewnego rodzaju problemów (na przykład, sporne granice polityczne, wsparcie dla mniejszości etnicznych pod obcym panowaniem itp.). Zaprezentowany model geohistoryczny ma charakter idiograficzny i odzwierciedla ponad 200-letni zmienny proces postrzegania przestrzeni etnicznej i historycznej. Proces mentalnego definiowania i asymilacji tej przestrzeni był bezpośrednio zależny od statusu społeczno-politycznego narodu bułgarskiego oraz możliwości rozwoju kulturowego i edukacyjnego. Kolejnymi czynnikami wpływającymi na powstawanie i reprodukcję określonych obrazów ojczyzny – zasięgu terytorialnego państwa czy poszczególnych regionów, miast i innych obiektów geograficznych – były względna wolność, ograniczenia i cenzura polityczna.

Wyodrębniono następujące etapy kognitywnego przyswajania i demarkacji przestrzeni narodowej:

- Brak wspólnej wizji, poszukiwanie prawdziwego wymiaru ojczyzny;
- Zdefiniowanie i stabilizacja wyobrażonej przestrzeni narodowej;
- Krystalizacja struktury wewnętrznej (obszary), która obejmuje dwie subfazy – wyodrębnienie głównych jednostek przestrzennych (regionów) oraz dezagregacji tych regionów w wyniku ich fragmentacji politycznej i etnicznej;
- Częściowa realizacja projektu wielkopaństwowego;
- Niedokończony projekt zjednoczenia ziem etnicznych i historycznych;
- Poszukiwanie powiązań geopolitycznych z przestrzeniami odległych przodków.

Główne wnioski badawcze

Poniżej przedstawiam główne wnioski zawarte w odpowiedziach na postawione w części metodologicznej cztery pytania badawcze.

Pierwsze pytanie badawcze: Czy granice między poszczególnymi komponentami geopolityki dotyczących wytwarzania i reprodukcji wyobrażeń przestrzeni, funkcjonują odrębnie czy granice między nimi są raczej umowne, płynne i dynamiczne?

Synteza głównych odpowiedzi/wyników (zawarte w rozdziałach II i III):

- Podstawowe sfery geopolitycznych wyobrażeń przestrzeni narodowej są umowne, czasem bardzo trudne do jasnego rozgraniczenia.
- Obserwowane zacieranie się granic między wiedzą o przestrzeni wytwarzaną w sferze akademickiej, strategiami państwa, wypowiedziami polityków oraz publikacjami dziennikarzy

i ekspertów medialnych jest konsekwencją demokratyzacji życia publicznego i możliwością swobody wypowiedzi, a także rewolucji informacyjnej.

- Wyobrażenia przestrzeni „utraconych” oraz legendarnych pozostają głównie w sferze geopolityki „niskiej”.

- W wielu pracach napisanych przez zawodowych naukowców pojawiają się ślady parahistorii, tworząc nowe wyobrażenia o „obszarach historycznych”, a także oscylują one na granicy mitów i romantycznego patriotyzmu oraz pozbawione są poważnych dowodów i argumentów.

Drugie pytanie badawcze: Czy przestrzeń narodowa, rozumiana jako wyobrażony obszar etniczny i historyczny współczesnego narodu oraz geopolityka i polityka zagraniczna wobec tego obszaru i jego poszczególne składowe wykazują nielinearność w perspektywie długiego trwania (*longue durée*), od początku XIX w. do dzisiaj?

Synteza głównych odpowiedzi/wyników (zawarta w rozdziale historycznym (zawarte w rozdziale IV oraz częściowo w rozdziale VI):

Proces jest dwukierunkowy. Z jednej strony, nielinearność przejawia się głównie w praktycznych aspektach realizacji maksymalistycznej geopolityki zjednoczenia ziem, która kilkakrotnie osiągała jedynie krótkoterminowe sukcesy.

Z drugiej strony, klasyczne wyobrażenia „słusznej” / „naturalnej” / „niepodzielnej” przestrzeni w postaci Bułgarii San-Stefańskiej są konstantą. W odróżnieniu od niektórych sąsiednich wspólnot narodowych, zamiast w doktrynach geopolitycznych i strategiach militarnych, pod koniec XX i na początku XXI w. występują jedynie jako reprezentacje kartograficzne w kulturze popularnej i mitologii.

Po upadku komunizmu, wyraźnie wykształciła się nowa warstwa wyobrażonej przestrzeni narodu obejmująca przestrzenie legendarne i mityczne, położone daleko poza obszarem etnogeopolitycznego pogranicza. Pod względem przestrzeni parahistorycznych czyli ziem wyobrażonych przodków, kreślonych bez dowodów naukowych, podobne zjawisko jest spotykane również wśród pozostałych narodów na Bałkanach.

Trzecie pytanie badawcze: Czy wyobrażenia geopolityczne przestrzeni narodowej mają wewnętrzną strukturę i są logicznie uporządkowane? Z tym pytaniem wiąże się przypuszczenie o istnieniu określonej hierarchii w percypowaniu poszczególnych elementów przestrzeni, zauważalna zarówno w symbolicznej domenie wyobrażeń przestrzeni, jak i w geograficznych kierunkach geopolitycznej aktywności państwa narodowego oraz odpowiadających im typów strategii.

Synteza głównych odpowiedzi/wyników (zawarte w rozdziale V, częściowo w VI):

- Wyodrębnione warstwy przestrzeni narodowej są wynikiem refleksji teoretycznej, dla podmiotów geopolityki natomiast nie stanowią wyartykułowane ramy myślenia i przestrzennego porządkowania oraz planowania określonych strategicznych działań w i wobec przestrzeni.

- Nie stwierdzono istnienia ścisłej hierarchii (w ujęciu centrum-peryferie lub obszary „ważne – mniej ważne”) w postrzeganiu poszczególnych elementów przestrzeni, która byłaby zauważalna zarówno w symbolicznej domenie wyobrażeń przestrzeni, jak i w geograficznych kierunkach geopolitycznej aktywności państwa.

- Mezja pozostaje „heartlandem” bułgarskiego terytorium etnicznego i historycznego. Obszar ten stanowi integralną część współczesnej „przestrzeni posiadanej”. Jedynie Dobrudża Północna, kolebka bułgarskiej państwowości w VII w., jest dzisiaj poza granicami państwa. Staje się ona „przestrzenią zapomnianą”.

- Po ustabilizowaniu się podziałów politycznych wielkich regionów historycznych (Mezja, Tracja, Macedonia, Dobrudża), nastąpiło również pewne zawężenie (*disaggregation*) wyobrażeń przestrzeni narodowej, która stanowi sferą aktywnej geopolityki państwa.

Czwarte pytanie badawcze: Czy postrzeganie i wartościowanie „własnej” przestrzeni etnicznej i historycznej wpływa bezpośrednio lub pośrednio na wzajemne postrzeganie i bieżące relacje z sąsiednimi krajami i narodami nawet w tych przypadkach, gdy rządowe instytucje danego państwa nie występują (tymczasowo) z terytorialnymi żądaniami wobec swoich sąsiadów?

Synteza głównych odpowiedzi/wyników (zawarte w Rozdziale V):

Jeżeli w przeszłości wspólnota narodowa była gotowa podjąć zdecydowaną walkę o terytorium, dzisiaj stosowane są głównie środki dyplomatyczne i kulturowo-edukacyjne, aczkolwiek niekonsekwentnie i przy braku spójnej, długoterminowej strategii.

Echo dawnych wizji Wielkiego Państwa jest zauważalne w polityce zagranicznej wobec sąsiadów z geoetnopolitycznego pogranicza, która przejawiają się m.in. w:

- cyklicznych napięciach spowodowanych polityką ochrony praw bułgarskiej mniejszości i dziedzictwa materialnego na wybranych, z zasady niewielkich i spornych obszarach geoetnopolitycznego pogranicza;

- blokowaniu integracji międzynarodowej Macedonii Północnej (a wraz z nią również Albanii), co stanowi zawołany przejaw dawnych roszczeń terytorialnych, etnicznych i językowych także w relacjach innych państw na Bałkanach;

- propozycjach dotyczących zmiany granic i przyłączenia obszarów pod obcą jurysdykcję czy też szukanie odszkodowań dla osób, których rodzinne majątki pozostały poza granicami kraju

(na przykład, w Tracji Wschodniej w Turcji), ale to zjawisko organicznie się do pojedynczych osób publicznych, partii politycznych poza głównym nurtem oraz organizacji pozarządowych.

Wkład w rozwój dyscypliny oraz pokrewnych badań interdyscyplinarnych

W Podsumowaniu monografii (rozdział VII) wskazałem wkład mojego badania w rozwój geografii politycznej, geopolityki krytycznej oraz interdyscyplinarnej wiedzy o przestrzennych aspektach nacjonalizmu małych narodów/państw. Wkład ten dotyczy zarówno systematyzacji znaczącego zasobu wiedzy teoretycznej, metodologicznej i empirycznej, jak i autorskiej nadbudowy tych trzech warstw wiedzy w zakresie podjętego problemu badawczego. W sposób syntetyzujący, wkład ten można zaprezentować w następujących punktach:

- Istotny wkład w konceptualizację wyobrażeń przestrzeni geograficznej przez wspólnoty narodowe, z uwzględnieniem szerszego kontekstu kulturowo-historycznego ich genezy (w tym model strukturalny narodowych wyobrażeń przestrzeni; autorska koncepcja sfer wytwarzania narodowych wyobrażeń przestrzeni; model kognitywnego przyswajania przestrzeni narodowej w perspektywie długoterminowej).
- Nowatorskie podejście do operacjonalizacji i zastosowania teoretycznych idei i koncepcji (w tym własnych) w zakresie krytycznej geografii politycznej i geopolityki poprzez realizację kompleksowych badań empirycznych w perspektywie długiego trwania, w oparciu o analizę dyskursu i innych metod jakościowych, na przykładzie wielopodmiotowych wyobrażeń bułgarskiej przestrzeni narodowej w regionalnym kontekście etnogeopolitycznym.
- Systemowa refleksja i zdiagnozowanie wyobrażeń przestrzeni wspólnoty narodowej w kontekście regionalnym, w tym wyodrębnienie i uzasadnienie istnienia specyficznych warstw wyobrazonej przestrzeni narodu o starej etnogenezie i państwowości, który w czasach obecnych jest częścią regionu ponadnarodowego, gdzie wciąż występują znaczące rozbieżności między strukturami etnicznymi, politycznymi i terytorialnymi.
- Zastosowanie, krytyczna analiza i twórcza interpretacja nietradycyjnych źródeł w badaniach nad geopolityką narodową, w tym media społecznościowe, opinie/dzieła nieprofesjonalnych kartografów i historyków, które pozwoliły na ujawnienie bogatych, niewyartykułowanych dotąd w literaturze geograficznej warstw etnocentrycznego postrzegania przestrzeni.
- Wyniki badania wzmocnią potencjał krytycznych badań w geografii politycznej i geopolityki do formułowania możliwych scenariuszy w zachowaniu państw narodowych wobec obszarów, znajdujących się poza ich granicami i kontrolą polityczną, ale które nadal,

przynajmniej w środowiskach politycznych, akademickich i w kulturze popularnej, są zaliczane do kanonu przestrzeni narodowej pod względem emocjonalnym i symbolicznym.

Cytowana literatura

- Anand, D., 2007, *Geopolitical Exotica: Tibet in Western Imagination*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Baczwarow, M., Suliborski, A., 2003, *Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce: terminologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cvijić, J. [1912], 2000, Izlazak Srbije na Jadransko more, in: *Govori i članci. Sabrana dela, knjiga 3 (tom 1), treće izdanje*. Beograd: SANU, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, s. 209–220.
- Daniels, S., 2011, Geographical imagination. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 36(2), pp. 182–187.
- Darques, R., 2017, *Mapping Versatile Boundaries: Understanding the Balkans*. Springer.
- Dnystryansky, M., 2006, *Etnopolitychna geohrafiya Ukrayiny: problemy teorii, metodologiyi, praktyky*. L'viv: Vydavnychyy tsentr LNU imeni Ivana Franka.
- Eberhardt, P., 1999, Zasięg terytorialny Polski w koncepcjach badaczy polskich (1864–1921), *Przegląd Geograficzny*, 1–2, s. 3–25.
- Farrar, M. E., 2011, Amnesia, Nostalgia, and the Politics of Place Memory, *Political Research Quarterly*, 64(4), pp. 723–735.
- Flint, C., Taylor, P.J., 2018, *Political Geography: World-Economy, Nation-State and Locality*. New York: Routledge.
- Fuhrman, E., 1979, The Normative Structure of Critical Theory, *Human Studies*, 2(3), pp. 209–227.
- Górny, M., 2017, *Kreślarze ojczyzn. Geografowie i granice międzywojennej Europy*. Warszawa: Instytut Historii PAN.
- Guentcheva, R., 2003, Seeing Language: Bulgarian Linguistic Maps in the Second Half of the Twentieth Century, *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 103, pp. 467–485.
- Grosby, S., 2005, *Nationalism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford Academic.
- Hall, P. 1974, The New Political Geography, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 63, pp. 48–52.
- Hansen, D., 2015, *Mapping the Germans: Statistical Science, Cartography, and the Visualization of the German nation, 1948–1914*. Oxford: Oxford University Press.
- Hardy, C., Harley, B., Phillips, N., 2004, Discourse Analysis and Content Analysis: Two Solitudes?, *Newsletter of the American Political Science Association Organized Section on Qualitative Methods*, 2(1), pp. 19–22.
- Hilendarski, P., 1755, *Istoria Slavianobalaska*.
- Iordachi, K., 2017, Diplomacy and the Making of a Geopolitical Question: The Romanian-Bulgarian Conflict over Dobrudja, 1878–1947, in: Daskalov, R., Mishkova, D., Marinov, Tch. and Vezenkov,

- A. (eds.) *Entangled Histories of the Balkans, Vol. IV, Concepts, Approaches, and (Self-) Representations*, pp. 291–393.
- Jean, C., 2003, *Geopolityka*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum.
- Jelavich, C., 1983, Serbian Textbooks: Toward Greater Serbia or Yugoslavia?, *Slavic Review*, 42(4), pp. 601–619.
- Jones, L., Sage, D., 2010, New Directions in Critical Geopolitics: An Introduction, *GeoJournal*, 75, pp. 315–325.
- Karastoyanov, S., 1997, *Politicheska geografija, geopolitika, geostrategia: Istoria, teoria, praktika*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski.
- Kolossov, V., 2003, “High” and “Low” Geopolitics: Images of Foreign Countries in the Eyes of Russian Citizen, *Geopolitics*, 8(1), pp. 121–148.
- Krastev, V., 2023, *Geopoliticheskiat obraz na Balgaria – model i instrument za mezhdunaroden statut*. Varna: Nauka i ikonomika.
- Kristof, L. K. D., 1994, The Image and the Vision of the Fatherland: The Case of Poland in Comparative Perspective, in: Hooson, D. (ed.) *Geography and National Identity*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell, pp. 221–232.
- Lilova, D., 2018, ‘The Homeland as Terra Incognita: Geography and Bulgarian National Identity, 1830s–1870, in: Snyder, T. and Younger, K. (eds.) *The Balkans as Europe, 1821–1914*, Boydell & Brewer, pp. 31–53.
- Lisowski, A., 2003, *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Matykowski, R., 2009, Koncepcja państw we współczesnej Europie, [w:] Kulesza, M. (ed.) *Geografia historyczna jako determinanta rozwoju nauk humanistycznych*, Legnica– Łódź: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy, Katedra Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Łódzki, pp. 29–36.
- Mihaylov, V., Runge, J., 2018, Potencjał aplikacyjny badań nad tożsamością terytorialną, *Rozwoj Regionalny i Polityka Regionalna*, 43, pp. 53–70.
- Müller, M., 2008, Reconsidering the Concept of Discourse for the Field of Critical Geopolitics: Towards Discourse as Language and Practice’, *Political Geography*, 27, pp. 322–338.
- Müller, M., 2010, Doing Discourse Analysis in Critical Geopolitics, *L’Espace Politique*, 12, pp. 1–18.
- Otok, S., 2017, *Geografia polityczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Papadopoulos, A.G., Triantafyllos, G., 2021, *Hellenic Statecraft and the Geopolitics of Difference*. London and New York: Routledge.
- Petar Bogdan [1667], 2020, *Za drevnostta na bashtinata zemia i za bălgarskite dela, tom 2: De Antiquitate Paterni Soli et de Rebus Bulgaricis, Tomus Secundus*. Sofia: Univ. izd. “Sv. Kliment Ohridski”.
- Potulski, J., 2019, „Wyobrażenia geopolityczne” jako przedmiot badań współczesnej geografii politycznej, *Civitas. Studia z filozofii polityki*, 25, pp. 13–42.
- Rady, M., 1999, Austrian Maps of the Bulgarians in the 19th Century, *National Identities*, 1(1), pp. 73–79.

- Rademic, A., 2006, *Spoljna politika Srbije u kontroverznoj istorijografii. Od Nacertanija 1844. do stvaranja Jugoslavije 1914–1918*. Beograd
- Radev, Z., 1926, Geografska i etnografska Balgaria v neinite istoricheski granitsi, *Uchilishten pregled*, 5–6, pp. 692–715.
- Reijnders, S., Waysdorf, A., Bolderman, L., van Es, N., 2021, Introduction: Locating Imagination in Popular Culture: Place, Tourism, and Belonging, in: van Es, N., Reijnders, S., Bolderman, L. and Waysdorf, S. (eds.) *Locating Imagination in Popular Culture Place, Tourism and Belonging*. London and New York: Routledge, pp. 1–16.
- Rizoff, D., 1917, *Die Bulgaren in ihren historischen, ethnographischen und politischen Grenzen. (Atlas mit 40 Landkarten.) Vorwort von D.Rizoff, Koniglichen Bulgarischen Gesandten in Berlin*. Berlin: Konigliche Hoflitographie, Hof-Buch- und -Steindruckerei Wilhelm Greve.
- Rykiel, Z., 2006, *Podstawy geografii politycznej*. Warszawa: PWE.
- Sack, R. D., 1983, Human Territoriality: A Theory, *Annals of the Association of American Geographers*, 73, pp. 55–74.
- Said, E., 1978, *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Sardamov, I., 2001, Austrian Maps and Bulgarian Territorial Claims, *National Identities*, 3(2), pp. 187–189.
- Seegel, S., 2018, *Map Men: Transnational Lives and Deaths of Geographers in the Making of East Central Europe*. Chicago: *The University of Chicago Press*.
- Sobczyński, M., 2014, Wprowadzenie – rozwój geografii politycznej, jej ranga pośród dyscyplin geograficznych i współczesne nurty badawcze, *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 17, pp. 3–12.
- Stock, P., 2019, *Europe and the British Geographical Imagination, 1760-1830*. Oxford: Oxford University Press.
- Stouraiti, A., Kazamias, A., 2010, The Imaginary Topographies of the Megali Idea: National Territory as Utopia, in: Diamandouros, N., Dragonas, T. and Keyder, V. (eds.) *Spatial Conceptions of the Nation: Modernizing Geographies in Greece and Turkey*. London: I.B. Tauris.
- Till, K. E., 2003, Places of Memory, in: Agnew, J., Mitchell, K. and Toal, G. (eds.) *A Companion to Political Geography*. Malden, MA USA, Oxford UK, Carlton, Victoria, Australia: Blackwell Publishing, pp. 189–301.
- Tuathail, Ó. G., Dalby, S., 1998, Introduction: Rethinking Geopolitics: Towards a Critical Geopolitics, in: Tuathail, G. Ó. and Dalby, S. (eds.) *Rethinking Geopolitics*, London and New York: Routledge, pp. 1–15.
- Todorova, M., 1997, *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press.
- White, G.W., 2000, *Nationalism and Territory: Constructing Group Identity in Southeastern Europe (Geographical Perspectives on the Human Past)*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Wolff, L., 1994, *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Stanford, CA: Stanford University Press.

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

W latach 2009–2012 prowadziłem wykłady otwarte oraz prezentacje w ramach zebrań naukowych m.in. w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Wydziału Filologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Instytutu Geografii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz dawnej Wyższej Szkoły Umiejętności im. Stanisława Staszica w Kielcach.

Uczestniczyłem w realizacji następujących projektów:

- 1) 11/2018 – 11/2019 – w tym okresie byłem kierownik projektu „Przejawy eksternalizacji tożsamości etnicznej w wybranych miast na obszarze Bałkanów Zachodnich”, Narodowe Centrum Nauki, konkurs Miniatura-2 (badania terenowe zrealizowane w okresie kwiecień–maj 2019 r. w miastach: Mostar, Bośnia i Hercegowina; Vukovar, Chorwacja; Novi Pazar, Serbia; Skopje, Macedonia Północna);
- 2) 2014 – 2015 – uczestniczyłem w projekcie “Comparative evaluation of land use practices in vulnerable case study areas in Bulgaria and the Czech Republic” between National Institute for Geophysics, Geodesy and Geography, BAS and Institute of Geonics, Department of Environmental Geography, Brno (badania literaturowe, spotkania robocze i badania terenowe w Sofii, Brnie, Znojmo i w parku narodowym „Podije”);
- 3) 02 – 06/2003 – uczestniczyłem w realizacji projektu „Kategoryzacja terytorialnych i administracyjno-terytorialnych jednostek w Republice Bułgarii” wykonanego przez Narodowe Centrum Terytorialnego Rozwoju przy Ministerstwie Rozwoju Regionalnego Republiki Bułgarii.

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

Od momentu zatrudnienia w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach w 2017 r. do semestru letniego roku akademickiego 2023/2024 prowadziłem/prowadzę następujące przedmioty:

Zajęcia prowadzone na studiach licencjackich

- Geografia polityczna (wykład)
- Historia gospodarcza świata (wykład)

- Podstawy geografii (ćwiczenia)
- Geografia społeczna (ćwiczenia)
- Geografia ekonomiczna (ćwiczenia)
- Geografia przemysłu (ćwiczenia)
- Wprowadzenie na rynek pracy (ćwiczenia)
- Praktyczne aspekty analizy zagrożeń środowiskowych (ćwiczenia)
- Ćwiczenia terenowe z geografii społeczno-ekonomicznej
- Seminarium licencjackie
- Pracownia licencjacka

Zajęcia prowadzone na studiach magisterskich

- Globalne problemy społeczno-ekonomiczne (wykład)
- Tworzenie i promocja produktów turystycznych (wykład)
- Kierunki przemian miast i wsi (wykład)
- Samorząd terytorialny (wykłady i ćwiczenia)
- Proces depopulacji w przestrzeni miast (wykłady i ćwiczenia)
- Specyfika i zróżnicowanie międzynarodowych rynków turystycznych (wykłady i ćwiczenia)
- Atrakcje turystyczne świata (ćwiczenia)
- Język obcy specjalistyczny (ćwiczenia)
- Seminarium magisterskie
- Pracownia magisterska

W 2023 r. wypromowałem czterech licencjalistów, dwie inne prace licencjackie są na etapie sfinalizowania. Obecnie jestem także promotorem trzech studentów na studiach magisterskich.

Od roku akademickiego 2023/2024 prowadzę zajęcia dydaktyczne dla studentów Akademii Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej, na specjalności Stosunki Międzynarodowe:

- wykłady z przedmiotu Geografia polityczna i ekonomiczna (na studiach stacjonarnych);
- wykłady z przedmiotów Geografia polityczna i ekonomiczna oraz Współczesne organizacje międzynarodowe (na studiach niestacjonarnych).

Obecnie jestem członkiem Rady Naukowej Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

7. Inne informacje dotyczące kariery zawodowej.

Jestem autorem recenzji artykułów do czasopism *Territory, Politics, Governance; Bulletin of Geography. Socio-Economic Series; Geografia Polonica; City, Territory and Architecture; Przestrzeń Społeczna. Social Space*, a także jednej recenzji do monografii zbiorowej wydawnictwa Routledge. W 2013 r., obok prof. Petra Jordana z Austriackiej Akademii Nauk, byłem recenzentem atlasu Autonomicznej Republiki Gagauzji Republiki Mołdawii (zob. wykaz osiągnięć).

Jestem laureatem Nagrody zespołowej II stopnia, przyznanej przez Rektora Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach za osiągnięcia naukowe za rok 2019, a także członkiem honorowym Mołdawskiego Towarzystwa Geografii i Etnografii (2017 r.). Napisana przeze mnie monografia problemowa „Cywilizacyjna geopolityka: podstawy ideowo-teoretyczne” (2012) została nominowana w konkursie Bułgarskiego Towarzystwa Naukowego za wybitne osiągnięcia naukowe w zakresie nauk społecznych w roku 2014.

Moje zainteresowania naukowe koncentrują się na pograniczu geografii politycznej i geopolityki oraz geografii kultury, przy czym prowadzone są one w ujęciu interdyscyplinarnym. Na studiach magisterskich i doktoranckich byłem formalnie związany ze specjalnością Geografia ludności i osadnictwa. W tym nurcie badawczym powstała moja praca doktorska poświęcona regionalnym problemom w ewaluacji i zarządzaniu zasobami ludzkimi na rynku pracy w regionie Bułgarii Północno-Zachodniej, wykonanej m.in. za pomocą badań statystycznych i badań ankietowych. W tym samym okresie, w połowie lat 2000., powstały moje pierwsze publikacje o tematyce międzynarodowej, w tym szczególnie prace poświęcone aktualnym kwestiom geopeopolitycznym, gospodarczym i kulturowym. Biorąc pod uwagę cały 20-letni okres mojej aktywności publikacyjnej, część moich publikacji dotyczyła innych problemów i nurtów badawczych z geografii społeczno-ekonomicznej, które były podejmowane stosunkowo rzadko (m.in. [28, 32,38, 60, 64]). Z bardziej ogólnej jednak perspektywy, mój dotychczasowy dorobek odnosi się do trzech głównych nurtów. W każdym z nich zostały wygenerowane oryginalne wyniki teoretyczne, empiryczne i aplikacyjne.

Spośród łącznie 70 opublikowanych prac oraz dwóch zakwalifikowanych do druku (po pozytywnych recenzjach i pozytywnej decyzji redaktorów), 60 prac ukazało się po uzyskaniu stopnia naukowego Doktora. W przypadku ok. 90% publikacji jestem ich pierwszym autorem. Wskaźnik ten po uzyskaniu stopnia doktora wynosi prawie 92%. Opublikowałem osiem książek jako autor, współautor, redaktor i współredaktor (cztery w języku angielskim, w tym dwie wydane przez wydawnictwo Routledge oraz jedna w Springer; cztery w języku bułgarskim). Łącznie 32 publikacje ukazały się w języku angielskim, 22 w języku bułgarskim, 14 w języku polskim, dwie w języku rosyjskim i dwie w języku serbskim.

Poza szerokim kręgiem relacji zawodowych z kolegami reprezentującymi liczne ośrodki naukowe w Polsce i Bułgarii, od połowy lat 2000. współpracuję aktywnie i utrzymuję kontakty z uczonymi z jednostek naukowych z innych krajów, w tym Uniwersytetu w Belgradzie, Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki, Mołdawskiej Akademii Nauk, Instytutu Geografii im. Jovana Cvijicia Serbskiej Akademii Nauki i Sztuki, Uniwersytetu w Zagrzebiu, Uniwersytetu w Plymouth, Uniwersytetu w Lund, Uniwersytetu Technologicznego w Budapeszcie, Instytutu Historii i Kultury Europy Środkowej i Wschodniej w Lipsku, Uniwersytetu Barcelońskiego itp. Oprócz geografów społecznych, wśród nich są także socjologowie, przedstawiciele nauk politycznych, historycy, architekci i filologowie.

Największy wpływ na mój rozwój w ostatnich kilku latach miała konstruktywna współpraca i wspólne przedsięwzięcia badawcze w ramach Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Do bardzo cennych dla mnie doświadczeń zaliczam również współpracę międzynarodową w ramach przygotowań trzech książek pod moją redakcją lub współredakcją [20, 21, 22], z 36 uczonymi z afiliacją w wiodących ośrodkach naukowych Bułgarii, Polski, Rumunii, Serbii, Chorwacji, Słowenii, Węgier, Czech, Estonii, Ukrainy, Rosji, Francji, Niemiec i Szwecji.

Geografia polityczna, etnopolityczna i geopolityka

Główny nurt moich badań związany jest z trwałym zainteresowaniem przestrzenią geograficzną jako centralny komponent procesów kształtowania się współczesnej mapy politycznej, jej interpretacji oraz percepcji. Większość moich badań w tym zakresie ma ścisły związek z kulturą, tradycjami kulturowymi, mitologią i innymi czynnikami „miękkimi”, tj. świadomość terytorialna, świadomość geopolityczna, obraz ojczyzny, przestrzenie legendarne, koncepcja wielkiego państwa w strategiach geopolitycznych i polityce zagranicznej państw narodowych [1, 3, 4, 12, 13, 16, 17, 23, 29, 30, 33, 34, 35, 37, 40, 41, 42, 44, 50, 52, 57]. Wyobrażenia przestrzeni i ich rola w kontrowersjach, które one wywoływały lub nadal wywołują w geopolityce i stosunkach dwustronnych, zajmują ważne miejsce również w innych moich publikacjach, zwłaszcza teoretycznych [15, 29, 33, 34]. W różnym zakresie, koncepcja wyobrażeń przestrzeni została także zastosowana w innych pod względem tematyczno-problemowym badaniach, szczególnie w wybranych studiach nad transformacją post-socjalistyczną miast [6, 10, 20, 25, 26, 24].

Odrębny wątek do omówienia to ujęcie przestrzenne moich badań w geografii politycznej, etnopolitycznej oraz geopolityce. Największa część z nich dotyczy obszaru Bałkanów [1, 10, 12, 23, 30, 41, 42, 46, 48, 50, 51, 52, częściowo 4, 13, 18, 56, 61] oraz Europy Środkowej i Wschodniej [4, 35, 55, 56, 57, 58, 70]. Skala globalna różnych problemów współczesności jest reprezentowana

w badaniach nad rozwojem politycznym i kulturowym [3, 44, 45, częściowo 33, 34] oraz geoeconomicznym [27, 47, 67].

Do nowatorskich dla Europy Środkowo-Wschodniej aspektów geografii politycznej zaliczam wyniki badania poświęcone konceptualizacji ewolucji etnopolitycznej i terytorialnej miasta Mostar w Bośni i Hercegowinie. Zostało ono opublikowane w książce pod moją redakcją w języku angielskim [10]. Sformułowałem najważniejsze tendencje w powojennym (po 1995 r.) rozwoju tego miasta, podzielone zarówno terytorialnie jak i społecznie przez lokalne wspólnoty etniczne i religijne. Zaproponowałem definicję tego powstającego krytycznego nurtu, ujmując geopolitykę miejską jako „interdyscyplinarny nurt obejmujący badania nad geopolityczną (przestrzenną) rywalizacją o władzę oraz wpływy w przestrzeni miasta lub jego dzielnic między skonfliktowanymi wspólnotami ideologicznymi, etnicznymi lub religijnymi, z wysokim stopniem umiędzynarodowienia relacji między nimi oraz sprawami strategicznego zarządzania miastem.” (*ibid.*, s.108). Zaproponowałem dwa możliwe scenariusze możliwej ewolucji w organizacji i zarządzaniu miastem wieloetnicznym (w kierunku geopolityki konfrontacji lub geopolityki dialogu), które, z odpowiednimi modyfikacjami dostosowane do konkretnego kontekstu, mogą być także zastosowane w zarządzaniu konfliktów w innych miastach podzielonych. Sformułowałem i uzasadniłem model geopolityki miejskiej, odzwierciedlający zachodzące procesy w tym mieście od połowy lat 90. XX w. do 2018 r. Model ten wyróżnił następujące elementy: polityczna i demograficzna asymetria, suwerenność hybrydowa, etnokracja terytorialna, permanentna przejściowość oraz permanentna tymczasowość.

W artykule poświęconym aplikacyjnym aspektom geografii człowieka w różnych szkołach naukowych [29], zwróciłem uwagę na znaczenie (nie raz niedostrzegane lub pomniejszane) wyników badań w zakresie geografii politycznej, geopolityki, geografii etnicznej i kulturowej jako dziedziny o dużym i wciąż nie w pełni wykorzystanym potencjale aplikacyjnym oraz wskazałem na strategiczne drogi do zrealizowania tego celu. Nawiązałem m.in. do niektórych, częściowo zapomnianych osiągnięć praktycznych, geografów politycznych i kartografów z Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej w XX w. W szerszym ujęciu, jako pewien wkład omawianego artykułu do wiedzy geografii człowieka przyjmuję zaproponowaną definicję geografii stosowanej: „nurt geografii człowieka, który obejmuje badania generujące propozycje zmian stanu określonych zjawisk, struktur, zależności, ruchów, przepływów w ich wymiarze przestrzennym, w celu podniesienia jakości życia człowieka i optymalizacji relacji zarówno ze środowiskiem naturalnym, jak i antropogenicznym” (*ibid.*, s. 8).

Geografia kultury i terytorialne aspekty tożsamości

Za szczególnie cenną w swoim dorobku uważam książkę „Polska. Przestrzenna kultura i kultura przestrzeni”, która przedstawia syntetyczne autorskie ujęcie geografii kulturowej Polski, w tym wybrane aspekty geografii historycznej, dziedzictwa architektonicznego, kultury obszarów wiejskich, osiedli mieszkaniowych w miastach, a także wspólnot religijnych, tożsamości terytorialnej i stereotypów regionalnych. Z jednej strony, zastosowałem oryginalne podejście metodologiczne oraz rozwinąłem koncepcję ‘przestrzennej kultury’. *Kultura przestrzenna* jest pojęciem syntetycznym odzwierciedlającym historycznie ukształtowane modele zachowań i komunikowania się, przyswajania, wykorzystania, uduchowienia, sakralizacji określonych fragmentów przestrzeni przez daną wspólnotę kulturową/narodową. Obok *map mentalnych, stereotypów, obrazów, mitów i uprzedzeń* dotyczących przestrzeni, pojęcie *kultura przestrzenna* nawiązuje także do subiektywnego postrzegania określonych miejsc przez jednostki i grupy, ich cech fizycznych, mentalności mieszkańców i ich kultury ([2], s. 25).

W nurcie geografii kultury opublikowałem również badanie na temat pomników wdzięczności, na przykładzie miasta Vratsa w Bułgarii Północno-Zachodniej, z podkreśleniem ich roli w kształtowaniu miejskiego krajobrazu kulturowego i silnej tożsamości lokalnej. Była to pierwsza tego typu szczegółowa inwentaryzacja oraz problematyzacja w ramach przynajmniej geografii bułgarskiej. Znaczenie miasta Vratsa związane jest z tym, że został w nim zlokalizowany pierwszy pomnik wdzięczności w kraju po wyzwoleniu spod panowania osmańskiego. Wybrany problem został naświetlony nie tylko z punktu widzenia lokalizacji pomników w przestrzeni miasta, ale również pod względem kontrowersji politycznych, ideologicznych i estetycznych, które towarzyszyły temu procesowi w różnych systemach społecznych, zwłaszcza w okresie po upadku komunizmu.

W wielu moich badaniach dążyłem do wyjaśnienia prawidłowości w kształtowaniu się relacji między przestrzenią geograficzną a tożsamością kulturową na Bałkanach. Za pomocą metod kartografii etnicznej i historycznej oraz etnogeograficznych badań terenowych, doszedłem do sformułowania następujących reguł: o przynależności do ponadnarodowej tożsamości bałkańskiej decyduje całokształt czynników, tj. położenie geograficzne danego kraju/rozmieszczenie narodu na Półwyspie Bałkańskim; przynależność do bałkańskiego regionu geopolitycznego; decydujące znaczenie historyczne bizantyjskich tradycji społecznych oraz wpływy z okresu osmańskiego panowania; zmieniająca się samoidentyfikacja geokulturowa/ponadnarodowa narodów Europy Południowo-Wschodniej. Ponadto, tożsamość bałkańska jest tylko jedną z kilku możliwych ponadnarodowych orientacji narodów Europy Południowo-Wschodniej. Granice bałkańskiego regionu geokulturowego są płynne i nie do końca określone. Bałkany jako przestrzeń tożsamości ponadnarodowej łączą w sobie cechy stref kontaktu oraz przejściowości geograficznej poprzez

wzajemne nakładanie się kilku stref kulturowych jednocześnie – postbizantyjskiej, postosmańskiej, śródziemnomorskiej, środkowoeuropejskiej, katolickiej i islamskiej. Położenie geograficzne na Półwyspie Bałkańskim nie oznacza automatycznie przynależności do bałkańskiej tożsamości kulturowej.

We współautorskim artykule poświęconym aspektom identyfikacji jednostki i wspólnot z przestrzenią [34] sformułowano szereg ważnych niuansów/sprzeczności w relacjach między identyfikacją, tożsamością i władzą. W procesie subiektywnej samoidentyfikacji zarówno jednostki, jak i grupy występuje szereg niuansów związanych z następującymi fundamentalnymi pytaniami ludzkiej kultury i życia społecznego: kim jesteśmy? Do kogo jesteśmy podobni? Od kogo i jak się różnimy? Odpowiedzi na te pytania są różne i zależą od kontekstu historycznego, cywilizacyjnego i społeczno-politycznego. Zależą one nie tylko od świadomości, własnej woli i samowiedzy podmiotu, ale także od ich relacji z władzą. Sformułowano następujące typy relacji:

- 1) Członkowie grupy wiedzą kim są, ale deklarują inną tożsamość. W tym przypadku chodzi głównie o grupy etnoterytorialne, lokalne lub regionalne o słabych pozycjach społeczno-politycznych, niskim statusie ekonomicznym i nie w pełni ukształtowaną tożsamością (jako przykład podano i opisano Pomaków w Bułgarii);
- 2) Członkowie grupy społecznej i terytorialnej stanowczo deklarują kim są, ale nie zdają sobie sprawy, iż nie są w pełni tożsami albo mają nawet zupełnie inne pochodzenie, historię lub cechy etnogenetyczne z grupą, z którą się identyfikują;
- 3) Jednostki lub grupy wiedzą kim są albo przynajmniej – kim chcą być, lecz nie mogą zadeklarować, pielęgnować i afirmować swoją tożsamość z powodu braku swobody albo presji władzy państwowej lub dominującej grupy. W państwach wielonarodowych, problem ten przejawia się z różną ostrością i intensywnością: od chęci pielęgnowania własnej tożsamości społeczno-terytorialnej, przez szersze uprawnienia administracyjne, do ustanowienia własnej jednostki federacyjnej, aż po secesję i dążenie do utworzenia własnego państwa.

Transformacja miast post-socjalistycznych

Moje badania z geografii osadnictwa skupiały się przeważnie na problemach transformacji miast post-socjalistycznych, w tym w ujęciu porównawczym (m.in. [5,9, 24, 43, 54]) czy też w badaniu pojedynczych miast w Polsce, Bułgarii i byłej Jugosławii. Po części, niektóre publikacje w tym zakresie znajdują się na pograniczu studiów miejskich a geografiami polityczną [9, 10, 11, 21], geografiami kulturową [20, 23, 8] oraz polityki i planowania miejskiego [5, 18, 24, 25, 26].

Tematyka miejska stała się również przedmiotem dwóch książek pod moją redakcją, wnosząc wkład w konceptualizację dwóch problemów badawczych: etnicznych, geopolitycznych i ekonomicznych konfliktów oraz podziałów w miastach Europy Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej (*Spatial conflicts and divisions in post-socialist cities*, 2020,

wydawnictwo Springer) oraz problemów miast, powstałych w czasach socjalistycznych, szczególnie ich współczesnego wizerunku, re-brandingu, problemów gospodarczej i symbolicznej transformacji (*Post-Utopian Spaces: Transforming and Re-Evaluating Urban Icons of Socialist Modernism*, 2023, wydawnictwo Routledge, współredaktor).

Dla geografa, codzienne doświadczanie obszaru zamieszkania oraz zainteresowanie jego problemami społecznymi, kulturowymi, środowiskowymi czy infrastrukturalnymi przekłada się w sposób bezpośredni na działalność badawczą. Długoterminowe zamieszkanie w konurbacji katowickiej przyczyniło się do powstania kilku współautorskich artykułów naukowych o priorytetowych kierunkach rozwoju w kontekście rozwoju zrównoważonego Katowic [26] i Bytomia [27] czy też różnych aspektach transformacji miast konurbacji katowickiej [31, 32] lub o tej tematyce regionalnej nawiązano w innych publikacjach [2, 33].

Sosnowiec, 29 kwietnia 2024 r.

VALENTIN MILMAYLOV